Ordbog over det norrÃ¸ne prosasprog

Ã• KaupmannahÃ¶fn er starfrÃ¦kt orÃ°abÃ³k um Ãslenskt fornmÃ¡l, *Ordbog over det norrÃ¸ne prosasprog* (ONP: onp.ku.dk). SÃ¶gu ONP mÃ¡ rekja allt aftur til fjÃ³rÃ°a Ã¡ratugar sÃÃ°ustu aldar Ã¾egar Ã¡kveÃ°iÃ° var aÃ° rÃ¡Ã°ast Ã orÃ°abÃ³kavinnu sem hafÃ°i Ã¾ann tilgang aÃ° bÃ¦ta viÃ° og uppfÃ¦ra fornmÃ¡lsorÃ°abÃ¦kur frÃ¡ 19. Ã¶ld, ekki sÃst sÃgilda orÃ°abÃ³k Fritzners (1886â??1896) *Ordbog over det gamle norske sprog* sem enn er nokkuÃ° Ãºtbreidd. Ã?Ã³tti eÃ°lilegt aÃ° orÃ°abÃ³kin yrÃ°i staÃ°sett Ã KaupmannahÃ¶fn, Ã¾ar sem stÃ¦rsta safn Ãslenskra miÃ°aldahandrita var Ã¡ Ã¾eim tÃma og hÃºn var formlega sett Ã¡ laggirnar af Den ArnamagnÃ¦anske Kommission 1939 sem enn rekur orÃ°abÃ³karstarfiÃ°. FljÃ³tt varÃ° ljÃ³st aÃ° verkefniÃ° var mun viÃ°ameira en svo aÃ° Ã¾aÃ° yrÃ°i eingÃ¶ngu viÃ°bÃ³t viÃ° eldri bÃ¦kur Ã¾vÃ aÃ° Ãºtgáfum fornra texta hafÃ°i fjÃ¶lgaÃ° mikiÃ° Ã millitÃÃ°inni og Ã½mislegt Ã eldri orÃ°abÃ³kum orÃ°iÃ° Ãºrelt. Ã?annig var Ã¡kveÃ°iÃ° aÃ° Ã¾etta yrÃ°i sÃ©rstÃ¶k orÃ°abÃ³k sem myndi nÃ¡ yfir Ãslenskt lausamÃ¡l frÃ¡ elstu handritum um miÃ°ja tÃ³lftu Ã¶ld og fram til 1540 Ã¾egar fyrsta bÃ³kin var prentuÃ° Ã¡ Ãslensku. Ã• elsta skeiÃ°i er vart aÃ°greinanlegur munur Ã¡ Ãslensku og norsku og Ã¾vÃ tilheyra norskar heimildir einnig orÃ°abÃ³kinni fram til um 1370 Ã¾egar tungurnar voru orÃ°nar aÃ°skildar.

Vinnan viÃ° orÃ°abÃ³kina gekk hÃ¦gt framan af, bÃ¦Ã°i voru ekki margir aÃ° stÃ¶rfum og enginn Ã fullri vinnu. Allt var auÃ°vitaÃ° gert Ã hÃ¶ndum og fyrst um sinn fÃ³lst vinnan Ã Ã¾vÃ aÃ° safna dÃ¦mum Ãºr textum og skrifa Ã¾au niÃ°ur Ã¡ seÃ°la sem svo voru flokkaÃ°ir og raÃ°aÃ° eftir fÃ¶stum reglum. RitsjÃ³rnarlegar Ã¡kvarÃ°anir voru endurskoÃ°aÃ°ar smÃ¡m saman sem gerÃ°i Ã¾aÃ° aÃ° verkum aÃ° margt Ã¾urfti aÃ° endurlesa eÃ°a endurvinna. DÃ¦masÃ¶fnunin teygÃ°i sig Ã¾vÃ yfir nokkra Ã¡ratugi. Alla tÃÃ° var dÃ¦mum Ã¾Ã³ safnaÃ° Ã¡ Ã¾ann hÃ¡tt aÃ° Ã¾au stÃ¦Ã°u sem nÃ¦st upphaflegri heimild, Ã¾aÃ° er handritunum sjÃ¡lfum. Leitast var viÃ° aÃ° taka dÃ¦mi Ãºr frÃ¦Ã°ilegum heimildum meÃ° stafsetningu sem stendur handritunum nÃ¦rri og ef frÃ¦Ã°ilegar Ãºtgáfur voru ekki fyrir hendi var fariÃ° Ã handritin sjÃ¡lf. Ã?llum dÃ¦mum fylgja nÃ¡kvÃ¦mar tilvÃsanir Ã heimildir Ã¾annig aÃ° notendur geti alltaf flett Ã¾eim upp Ã stÃ¦rra samhengi. Upphaflega var gert rÃ¡Ã° fyrir aÃ° orÃ°abÃ³kin kÃ¦mi Ãºt Ã¡ prenti og fyrstu bindin voru prentuÃ° 1989â??2004 en tÃ¦knin kallaÃ°i Ã¡ breyttar Ã¡herslur og var Ã¾Ã¡ Ã¡kveÃ°iÃ° aÃ° fÃ¦ra ONP alfariÃ° Ã¡ netiÃ°.

NÃº, rÃºmlega 20 Ã¡rum eftir aÃ° hÃ¦tt var viÃ° aÃ° prenta orÃ°abÃ³kina, hefur mikiÃ° vatn runniÃ° til sjÃ¡var. Vefur orÃ°abÃ³karinnar hefur tekiÃ° breytingum smÃ¡m saman og mun halda Ã¡fram aÃ° gera Ã¾aÃ°. Allt byggir Ã¾Ã³ Ã¡ upprunalegum grunni. HÃ¦gt er aÃ° fletta upp orÃ°um, Ã¾au eru skÃ½rÃ° Ã¡ bÃ¦Ã°i dÃ¶nsku og ensku, og dÃ¦mi um orÃ°in flokkuÃ° og raÃ°aÃ° niÃ°ur eftir merkingu og vÃsaÃ° til heimilda. Ã• Ãºtgefnu bindunum voru Ãºtvalin lÃ½sandi dÃ¦mi prentuÃ° til aÃ° skÃ½ra merkingu og merkingarmun einstakra orÃ°a en Ã¡ vefnum var Ã¡kveÃ°iÃ° aÃ° sÃ½na Ã¶ll dÃ¦mi sem safnaÃ° var fyrir hvert orÃ°.

VefÃºtgÃ¡fa orÃ°abÃ³kar gerir Ã¾aÃ° aÃ° verkum aÃ° mÃ¶guleikar Ã¡ viÃ°bÃ³tarupplÃ½singum, framsetningu og tengingum viÃ° aÃ°ra gagnagrunna eru nÃ¡nast Ã³endanlegir. Ã?egar forsÃÃ°a orÃ°abÃ³karinnar er opnuÃ° blasa viÃ° Ã½msir mÃ¶guleikar, orÃ° dagsins er sÃ½nt Ã¡ Ã¡berandi staÃ° og hÃ¦gt aÃ° lesa meira um Ã¾aÃ° en sÃÃ°an eru fjÃ¶lmargir leitarmÃ¶guleikar. HÃ¦gt er aÃ° leita beint eftir uppflettiorÃ°i en einnig hÃ¦gt aÃ° leita eftir orÃ°skÃ½ringum, handritum, Ãºtgáfum eÃ°a textadÃ¦mum svo eitthvaÃ° sÃ© nefnt.

ForsÃÃ°a ONP meÃ° orÃ°i dagsins og Ã½msum leitarmÃ¶guleikum.

Flestir slÃ¡ inn uppflettiorÃ° og Ã¾Ã¡ kemur niÃ°urstaÃ°a sem viÃ° fyrstu sÃ½n getur veriÃ° erfitt aÃ° henda reiÃ°ur Ã¡ Ã¾vÃ aÃ° sum orÃ° eru Ãºtskýrð meÃ° fjÃ¶lmÃ¶rgum dÃ¦mum og merkingu Ã¾eirra skipt upp, oft Ã mikinn fjÃ¶lda Ã³lÃkrar merkingar. Ã?etta hefur Ã¾Ã³ Ã¾ann kost aÃ° ef notandi vill leita eftir sÃ©rstÃ¶ku dÃ¦mi Ãºr Ã¡kveÃ°num forntexta eru allar lÃkur Ã¡ aÃ° dÃ¦miÃ°, eÃ°a orÃ°alag af sama meiÃ°i, sÃ© aÃ° finna meÃ°al skilgreininga.

DÃ¦migerÃ° fletta er sÃ½nd hÃ©r meÃ° orÃ°inu *bÃ³k* sem hefur alls 412 dÃ¦mi.

Efst eru upplÃ½singar um orÃ°flokk og beygingu, Ã¾Ã¡ koma nokkrir flipar sem gefa valmÃ¶guleika um framsetningu. HÃ¦gt er aÃ° velja t.d. â??strukturâ?? og fÃ¡ skilgreiningar orÃ°sins Ã¡n nokkurra textadÃ¦ma, raÃ°a dÃ¦munum eftir heimildum eÃ°a aldri. Einng er leitarreitur Ã¾ar sem er til dÃ¦mis hÃ¦gt aÃ° leita eftir Ã¶Ã°ru orÃ°i Ã dÃ¦munum eÃ°a eftir Ã¡kveÃ°nu verki. Annars koma Ã¶ll dÃ¦min flokkuÃ° og nÃºmeruÃ° eftir merkingu.

Ef Ã¡kveÃ°iÃ° dÃ¦mi er valiÃ° sprettur fram annar gluggi Ã¾ar sem orÃ°iÃ° er sÃ½nt Ã samhengi viÃ° ÃºtgÃ¡funa sem dÃ¦miÃ° kemur Ãºr og hÃ¦gt aÃ° lesa Ã¾aÃ° Ã stÃ¦rra samhengi, fÃ¡ upplÃ½singar um Ãºtgáfu og handrit, og sjÃ¡ seÃ°ilinn sem dÃ¦miÃ° var upphaflega skrifaÃ° Ã¡.

Undir flettunni er einnig tenging Ã myndir Ã¡ handritiÃ° sem orÃ°iÃ° kemur Ãºr og hÃ¦gt aÃ° smella Ã¡ Ã¾Ã¦r. HÃ©r mÃ¡ einnig sjÃ¡ dÃ¦migerÃ°ar viÃ°bÃ³taupplÃ½singar sem fylgja mÃ¶rgum flettum Ã ONP en Ã¾aÃ° eru lesbrigÃ°i. Ã• frÃ¦Ã°ilegum Ãºtgáfum miÃ°aldatexta er Ã¾ess oft getiÃ° neÃ°anmÃ¡ls ef Ã¶nnur handrit sama texta hafa annaÃ° orÃ°alag en megintexti. SlÃk lesbrigÃ°i eru gefin meÃ° uppflettiorÃ°um Ã hornklofa meÃ° *var.* (fyrir â??variantâ??) fyrir framan, eins og orÃ°iÃ° *rÃ¦Ã°a* hÃ©r aÃ° ofan sem lesbrigÃ°i viÃ° *orÃ°*. LesbrigÃ°in eru gagnleg Ã¾vÃ aÃ° Ã¾au geta vÃkkaÃ° merkingu dÃ¦mana og jafnvel skÃ½rt betur erfiÃ° dÃ¦mi.

AnnaÃ° dÃ¦mi um viÃ°bÃ³taruppl Ã½singar sem fylgja mÃ¶rgum dÃ¦mum eru erlendar hliÃ°stÃ¦Ã°ur. MikiÃ° af lÃ¦rÃ°um verkum Ã¡ norrÃ¦nu eru Ã¾Ã½dd eÃ°a endursamin Ãºr latÃnu og hliÃ°stÃ¦Ã°ur Ãºr fyrirmyndunum eru skrÃ¡Ã°ar Ã orÃ°abÃ³kina Ã¾egar Ã¾aÃ° er unnt. Sem dÃ¦mi mÃ¡ nefna Ãslensku

biblÃutextana sem eru varÃ°veittir undir heitinu *StjÃ³rn* og eiga sÃ©r jafnan fyrirmyndir Ãºr VÃºlgÃ¶tugerÃ° BiblÃunnar. Ã?ar sem Ã¾vÃ er komiÃ° viÃ° eru fÃ¦rÃ°ar inn tilvÃsanir Ã viÃ°komandi latÃnutexta Ãºr VÃºlgÃ¶tu eins og sjÃ¡ mÃ¡ hÃ©r af upphafi JÃ³hannesarguÃ°spjalls:

Fleiri gagnlegar viÃ°bÃ¦tur viÃ° vefsÃÃ°una mÃ¡ nefna. Ã?egar orÃ°um er flett upp Ã ONP mÃ¡ til aÃ° mynda finna Ã botni flettunnar tengla Ã aÃ°rar orÃ°abÃ¦kur og gagnasÃ¶fn Ã¡ borÃ° viÃ° mÃ¡liÃ°.is, Ã• slensk-danska orÃ°abÃ³k SigfÃºsar BlÃ¶ndals, fornmÃ¡lsorÃ°abÃ³k Fritzners, orÃ°abÃ³k Cleasbys og GuÃ°brands VigfÃºssonar (1874) en hÃ©r mÃ¡ sjÃ¡ dÃ¦mi um flettu Ã¾ar sem notandi hefur valiÃ° aÃ° sjÃ¡ tengingu viÃ° bÃ³k BlÃ¶ndals:

Einnig er Ã¾ar aÃ° finna Ã¶nnur rafrÃ¦n sÃ¶fn sem eru sÃstÃ¦kknadi eins og MENOTA, rafrÃ¦nt safn norrÃ¦nna miÃ°aldatexta, og *Skaldic Poetry of the Scandinavian Middle Ages*, gagnasafn um fornnorrÃ¦nan kveÃ°skap. Ef flett er Ã *Skaldic* kemur langur listi af dÃ¦mum sem hafa orÃ°iÃ° Ã¡samt tenglum Ã upprunalegt samhengi.

AÃ° lokum skal hÃ©r nefna tiltÃ¶lulega nÃ½lega viÃ°bÃ³t viÃ° orÃ°abÃ³kina sem er lestrarhamur sem hefur slegiÃ° Ã gegn, svokallaÃ°ur â??ONP readerâ??. MeÃ° honum er hÃ¦gt aÃ° lesa textaÃºtgÃ¡fur sem hafa veriÃ° skannaÃ°ar inn meÃ° Ã¶llum Ã¾eim orÃ°um sem skÃ½rÃ° hafa veriÃ° Ã¡ viÃ°komandi blaÃ°sÃÃ°u til hliÃ°ar. Ã?etta er ekki sÃst gagnlegt fyrir Ã¾Ã¡ sem eru Ã³vanir aÃ° lesa frÃ¦Ã°ilegar textaÃºtgÃ¡fur og nemendur sem eru aÃ° lÃ¦ra fornÃslensku. DÃ¦mi um Ã¾ennan lesham mÃ¡ sjÃ¡ hÃ©r viÃ° sÃÃ°u Ãºr *GÃsla sÃ¶gu*.

OrÃ°abÃ³kin er enn verk Ã vinnslu. HingaÃ° til hefur Ã¶llum Ã³samsettum nafnorÃ°um veriÃ° ritstÃ½rt en enskar skÃ½ringar vantar Ã¾Ã³ Ã¡ nokkurn hluta Ã¾eirra og sama mÃ¡ segja um fornÃ¶fn, forsetningar og samtengingar. SagnorÃ°in eru langt komin en unniÃ° er aÃ° Ã¾eim um Ã¾essar mundir og Ã¾Ã¡ eru Ã¶ll samsett nafnorÃ° enn Ã³ritstÃ½rÃ°. Enn Ã¡ einnig eftir aÃ° koma Ã ljÃ³s hvernig nÃ½justu vendingar Ã tÃ¦kni og gervigreind munu hafa Ã¡hrif Ã¡ Ã¾rÃ³un orÃ°abÃ³karinnar en markmiÃ° hennar verÃ°ur Ã¡fram sem endranÃ¦r aÃ° auÃ°velda notendum hennar skilning Ã¡ norrÃ¦num miÃ°aldatextum og opna aÃ°gengi aÃ° Ã¾eim.